

ДІОНІСІЙ ГАЛІКАРНАСЬКИЙ: НА МЕЖІ КРИТИКИ І РИТОРИКИ

У статті проаналізовано творчий доробок Діонісія Галікарнаського – грецького науковця та письменника I ст. до Р. Х., який працював на межі літературної критики та риторики. Схарактеризовано його праці, переважно епістолярного жанру, зокрема акцентовано особливості їхньої форми та змісту. Детально розглянуто головний трактат Діонісія з риторики – «Про поєднання слів». У розділі «Переклади» подано переклад фрагментів цього твору.

Ключові слова: Діонісій Галікарнаський, літературна критика, риторика, поєднання слів.

В античні часи літературна критика мала тісний зв'язок із філософією, поезикою та риторикою, тому письменник, котрий водночас був і критиком, мусив бути глибоко обізнаним із кожною з цих дисциплін. Це значною мірою було актуальним і в новіші часи, про що свідчить характеристика особливостей професії критика, яку сформулював Іван Франко: «Те, що загал (або найосвіченіша, найвразливіша часть загалу) почуває, він повинен висказати словами, обставити аргументами, підвести під якісь вищі принципи, мову чуття перекласти на мову розуму»¹.

Найдавніші критичні оцінки можна віднайти у творах Арістотеля, Платона й Арістофана. Надалі зі сферою літературної критики здебільшого пов'язують імена греків Теофраста, Арістарха, Діонісія Галікарнаського та римлян Ціцерона, Квінтіліана, Горація². Важливо зазначити, що й у наші дні діють загальноприйняті в ті часи норми поетики, система структурних елементів художнього твору, уявлення про добір лексики та синтаксис.

Нерозривний зв'язок між літературною критикою та риторикою демонструє спадщина Діонісія Галікарнаського. З його іменем деякі вчені пов'язують

¹ Франко І. Слово про критику // його ж. *Твори*: У 50 т., т. 30. Київ 1981, с. 215.

² Habib M. A. R. *A history of literary criticism and theory: From Plato to the present*. Malden 2008.

таке явище, як «риторична критика», що пояснює вплив риторики на формування літературної критики як науки³. Зазначають, що Діонісій підступився до сучасних понять літературної критики ближче, ніж будь-хто перед ним⁴. Про цього грецького дослідника епохи римського панування у Греції відомо порівняно мало. Діонісія вважають одним із небагатьох авторів, чії риторичні твори дійшли до нас у повній версії⁵, а його діяльність є практичним втіленням принципів риторики та педагогіки Ісократу наприкінці елліністичного періоду⁶. Зазначимо, що українські дослідники розглядали постать Діонісія переважно побіжно, не надаючи його творчості належної уваги. Саме тому пропонувану розвідку можна вважати актуальною в контексті вивчення історії риторики та критики.

Факти з життя Діонісія, які нам відомі, подав сам письменник. Зокрема, в «Римських старожитностях» (I. 8. 47) читаємо, що Діонісій, син Александра, родом із Галікарнаса (сучасне місто Бодрум у Туреччині). Там він провів дитячі та юнацькі роки. Страбон, розповідаючи про Галікарнаса, згадував про Діонісія поруч із такими відомими мешканцями цього міста, як Геродот і Геракліт. Це свідчить про те, що Діонісій здобув визнання та славу ще за життя. У «Римських старожитностях» автор також інформує читачів, що він прибув до Рима в той час, коли Цезар Август припинив громадянську війну в середині сто вісімдесят сьомої олімпіади. Відтак Діонісій прожив у Італії 22 роки, вивчаючи мову та літературу римлян (I. 7. 2.).

Деякі дослідники припускають, що Діонісій у Римі давав приватні уроки^{8;9}. Підтвердження цього факту знову знаходимо у творах самого Діонісія, бо більшість із них присвячено юнакам, котрі могли бути його учнями. Наприклад, трактат «Про поєднання слів» є подарунком на день народження Мелітієві¹⁰ Руфу – одному з тих молодих римлян, котрі, за словами автора,

³ «Rhetorical criticism» у: Habib M. A. R. *A history of literary criticism and theory: From Plato to the present*, с. 191.

⁴ Russell D. A. *Criticism in Antiquity*. University of California Press 1981, с. 53.

⁵ Kennedy G. A. *The Art of Rhetoric in the Roman World: 300 B. C. – A. D. 300*, vol. II. Wipfand Stock Publishers 2008, с. 342.

⁶ *Classical Rhetorics and Rhetoricians: Critical Studies and Sources* / ред. M. Ballif, M. G. Moran. Greenwood Publishing Group 2005, с. 140.

⁷ Фрагменти оригінальних текстів і поклики на них подано: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?q=Dionysius+of+Halicarnassus>.

⁸ Introduction. Life of Dionysius // *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, т. I. London 1988, с. VII–XLVI.

⁹ *История греческой литературы*, т. III / за ред. С. Соболевского, М. Грабарь-Пассек, Ф. Петровского. Москва 1960, с. 157.

¹⁰ За іншими джерелами, ім'я відчитують як «Метилій» або ж – ближче до римських реалій – Менукій.

τοῦ μαθηματος ἀπτομένους (розд. 1) – «узялися за науку»¹¹. Трактат «Про Тукідіда» присвячено історикові Квінту Елію Туберону, два листи, а також твори «Про стародавніх ораторів» і «Про дивовижну силу красномовства Демостена» – Амееві, чію особу складно ідентифікувати.

Діонісій Галікарнаський досягнув значних успіхів у дослідженні риторики, що доводить низка його творів із проблем красномовства. Їхній перелік можна побачити в основних дослідницьких роботах, які аналізують Діонісієву творчість. Отож до творів Діонісія зараховують перший і другий «Листи до Аммея» (*Epistula ad Ammaeum I et II*), «Про поєднання слів» (*De Compositione Verborum*), «Про стародавніх ораторів» (*De Antiquis Oratoribus*), «Про дивовижну силу Демостенового красномовства» (*De admiranda vi dicendi in Demosthene*), «Про наслідування» у трьох книгах (*De Imitatione Libri I, II et III*) (збережено у формі середньовічної епітоми), «Лист до Інея Помпея» (*Epistula ad Gn. Pompeium*), «Про Дінарха» (*De Dinarcho*), «Про Тукідіда» (*De Thucydide*)¹². Оскільки багато критичних і риторичних приміток та міркувань Діонісій викладав у листах до друзів й учнів, його епістолярні твори потребують особливо ретельного аналізу.

Як зазначав дослідник родів прози Володимир Домбровський, головною працею Діонісія Галікарнаського є прагматично-історичний твір «Римські старожитності»¹³. Це – історія Риму в 20 книгах: від стародавніх міфічних часів до початку першої Пунічної війни. Цікаво, що Посідоній і Полібій написали й так зване «продовження» історії Риму, бо в «Римських старожитностях» Діонісій завершив розповідь у 264 р. до Р. Х., тобто тим часом, із якого Полібій розпочав свою «Історію»¹⁴. Це свідчить про Діонісієве вміння зацікавити і переконати читача, що з часів античності й до сьогодні є найкращою оцінкою праці історика. «Римські старожитності» – це яскравий приклад практичного втілення риторичних теорій Діонісія щодо написання історії.

Проте, хоч би як високо оцінював свій твір Діонісій, сам він був передусім ритором. Надзвичайно ерудований, він володів тонкою інтуїцією розуміння художнього мовлення та його стилів, ясністю викладу, вишуканістю характеристик і формулювань¹⁵. Є також думка, що «Римські старожитності» – це приклад того, якими можуть бути результати «неприродного» поєднання

¹¹ Тут і далі переклад оригінального тексту – авторки статті.

¹² Dionysius of Halicarnassus as a literary critic // *The three literary letters, Ep. ad Ammaeum I, Ep. ad Pompeium, Ep. ad Ammaeum 2* / ред. W. Rhys Roberts. Cambridge 1901, с. 6 (<https://archive.org/details/threeliterarylet00dionuoft>).

¹³ Домбровський В. *Українська поетика. З додатком: Про найважливіші роди прози*. Перемишль 1924, с. 150–151.

¹⁴ Pelling C. *The Greek Historians of Rome // A Companion to Greek and Roman Historiography*, вип. I. Oxford 2007, с. 252.

¹⁵ *Античні риторики* / за ред. А. Тахо-Годи. Москва 1978, с. 319.

риторики й історії, що набуло популярності після часів Тукідіда¹⁶. У цьому контексті негативним уважали те, що ритори трактували писану історію як витвір мистецтва, покликаний насамперед приносити задоволення. Самі події та їхні оцінки трактували як щось менш важливе, ніж спосіб викладу.

Діонісій писав свої твори, користуючись грецькою койне, проте з нахилом до аттицизму. Однак аттичні амбіції найвиразніше проявились у промовах, де він наслідував Ісократу¹⁷. Хоча Діонісій і не належав до центральних фігур боротьби за аттицизм, однак вважають, що саме в його творах є перша констатація здійсненого перелому¹⁸. Суть цієї течії в літературі полягала в орієнтації на мову та стиль аттичної прози V–IV ст. до Р. Х., що передбачало усунення з літературної мови новітніх слів і висловів. Таким чином, аттицизм створював «провалля» між писемною мовою, що стала схожою на ту, яка функціонувала 300–400 років тому, і сучасним (для Діонісія) живим мовленням. Побуває думка, що Діонісій установив нові норми розвитку літературної форми грецької мови, яка спиралася на мовні моделі творів Ісократу, Лісія, Демостена й інших¹⁹. Мову Нового Завіту, наприклад, вироблено не так ретельно, як консервативну літературну грецьку мову, якою Діонісій писав і яку аналізував у своїх риторичних творах.

Отже, головним способом досягнути мети – чистого аттичного стилю прози – вважали наслідування аттичних письменників, передусім ораторів. Власне через вибір зразка для наслідування прибічники аттицизму розділилися на кілька таборів, адже хтось обирав Тукідіда, хтось – Платона, інші – Ісократу, ще інші (серед них і Діонісій) – Демостена. Своє захоплення цим оратором Діонісій висловив головню у творі «Про дивовижну силу Демостенового красномовства», де, зокрема, є такі рядки: *«Коли я беру щось із Демостенових промов, мене переповнює ентузіазм, я літаю то сюди, то туди, захоплений то тим, то іншим почуттям: недовірою, тривогою, страхом, презирством, ненавистю, співчуттям, благоволінням, гнівом, задрістю – мене полоняють усілякі почуття, які можуть народитись у людському розумі»*²⁰. Діонісій був настільки захоплений Демостеном, що не шкодував прикметників найвищого ступеня для його характеристики: *«μοι δοκεῖ*

¹⁶ Introduction. Life of Dionysius, c. XV.

¹⁷ *Literatura Grecji starożytnej* / ред. Н. Podbielski, т. 2: *Proza historyczna, krasomówstwo, filozofia i nauka, literatura chrześcijańska*. Lublin 2005, с. 368.

¹⁸ Connolly J. *The New World Order: Greek Rhetoric in Rome* // *A Companion to Greek Rhetoric*. Oxford 2007, с. 155.

¹⁹ Fox M., Livingstone N. *Rhetoric and Historiography* // *A Companion to Greek Rhetoric*, с. 555.

²⁰ «Про дивовижну силу Демостенового красномовства» (розд. 22): «ὄταν δὲ τῶν Δημοσθένους τινὰ λάβω λόγων, ἐνθουσιῶ τε καὶ δεῦρο κάκεισε ἄγομαι, πάθος ἕτερον ἐξ ἑτέρου μεταλαμβάνων, ἀπιστῶν, ἀγωνιῶν, δεδιώς, καταφρονῶν, μισῶν, ἐλεῶν, ἐννοῶν, ὀργιζόμενος, φθονῶν, ἅπαντα τὰ πάθη μεταλαμβάνων, ὅσα κρατεῖν ἀνθρώπινης γνώμης».

τῆς Δημοσθένους δεινότητος, ἣν οὐθεὶς ἐστὶν ὃς οὐ τελειοτάτην» («Про Іссея», розд. 20), – «мені здається, що Демостенів стиль – найвизначніший, адже нема нікого, хто не вважав би його найкращим».

Проблема наслідування (*ἢ μίμησις*) є наскрізною в більшості творів Діонісія. Варто зазначити, що вчення про правильну імітацію належало до програми навчання в риторичних школах²¹. Таке вправління поруч зі знанням теорії риторики вважали необхідним для майбутнього оратора, тому не слід ставитися до цього упереджено, думати, що Діонісій закликав до плагиату. Перш ніж рекомендувати для наслідування того чи іншого автора, Діонісій аналізував його твори з погляду риторики, граматики та стилістики. Прикладами для наслідування в його розумінні могли бути лише канонічні автори: Гомер, Геродот, Демостен і деякі інші.

У галузі літературного стилю представники аттіцизму вели боротьбу проти «азіанського» красномовства, закликаючи до суворої дисципліни слова. Для азіанізму притаманна орнаментальність: значна кількість тропів і риторичних фігур, лексичне багатство, вживання незвичних, небуденних слів (варваризмів, неологізмів), використання фонетичних можливостей мови (асонансів, алітерацій, рим)²². Проте науковці вважають, що, попри намагання писати чистою аттічною мовою, нікому з прихильників аттіцизму це не вдавалося. Навіть Діонісій не міг уникнути слів, форм і конструкцій тогочасної живої мови²³.

Діонісія так обурювало утвердження східних тенденцій розвитку літератури, що він емоційно порівнював аттіцизм із порядною римською матроною, а азіанізм – із божевільною коханкою: «...нарешті це призвело до того, що Еллада стала подібною до помешкання безталанних і божевільних. Бачимо, що там наче не благородна та розсудлива дружина сидить, бо не є господинею свого майна, а якась божевільна коханка, з'явившись, щоби згубити її життя, порядкує всім майном, зневажаючи і залякуючи ту: так [відбувається] в кожному місті й аж ніяк не менше в культурних містах (а це з усіх нещасть найбільше). Аттічна Муза – і стародавня, і народжена тут – має жалюгідний вигляд, утративши свої надбання. Учора чи передучора прийшовши з якихось азійських нетрів, Муза чи Місійська, чи Фрігійська, чи якась погань Карійська, чи чужоземна [вважає себе] достойною керувати грецькими містами, відігнавши від справ справжню, неосвічена – вчену (філософську), божевільна – розсудливу»²⁴.

²¹ Dionysius of Halicarnassus as a literary critic, с. 29 (<https://archive.org/details/threeliterarylet-00dionuoft>).

²² Макович Х., Вербицька Л., Капітан Н. *Словник термінів і понять з риторики*. Львів 2016, с. 5.

²³ История греческой литературы, т. III, с. 159.

²⁴ «Про стародавніх ораторів» (розд. 1): «...καὶ τελευτῶσα παραπλησίαν ἐποίησε γενέσθαι τὴν Ἑλλάδα ταῖς τῶν ἀσώτων καὶ κακοδαμόνων οἰκίας. ὥσπερ γὰρ ἐν ἐκεῖναις ἡ μὲν ἐλευθέρᾳ καὶ

Зазначмо, що, відмежовуючи аттичних авторів від представників азіанізму, Діонісій послуговувався терміном *φιλόσοφος*, який у його розумінні означав «теоретичний», «художній», «науковий» – на протигагу характеристики азіанізму як «емпіричного»²⁵.

Звернімося до інших критичних зауваг Діонісія Галікарнаського. У трактаті «Про Тукідіда» читаємо доволі детальну критику Тукідіда, якого Діонісій уважав прикладом поєднання честолюбного історика й оратора в одній особі. Діонісій високо цінував його здатність правдиво описувати битви, вихваляв деякі його промови як варті наслідування. З іншого боку, критик скаржився на те, що специфічний стиль промов більше говорить нам про погляди самого автора, ніж про особливості історичних осіб, котрі ці промови виголошували. Діонісій уважав історичною помилкою Тукідіда й те, що той подавав атенців як тиранів чи як безсердечних імперіалістів. На думку критика, такий погляд на Аteni відображає передусім особливості авторової позиції, ніж справжній історичний характер міста²⁶.

Цікавим є лист до Гнея Помпея Геміна, де Діонісій цитував власний твір «Про наслідування». Тут критик порівнює знаменитих істориків, чії праці варто наслідувати: Геродота і Тукідіда, Ксенофонта і Філіста, Теопомпа. Критик звернув увагу на мову, стиль, зміст і побудову історичних творів цих авторів. Він виокремив завдання, що стоять перед будь-яким істориком: 1) вибрати гідну та приємну для читання тему; 2) визначити, з чого почати і чим закінчити; 3) обміркувати, що слід залучити до своєї праці, а що – оминати, тобто провести відбір матеріалу; 4) розподілити матеріал і розставити все по місцях. Перелічуючи завдання, які постають перед істориком, Діонісій зробив критичний огляд праць Геродота і Тукідіда. На його думку, перший із них краще впорався з поставленими завданнями, ніж другий, адже обрав більш гідну тему, добре відібрав події, якими слід починати і закінчувати твір, додав своїм «Історіям» поетичних барв, наслідуючи Гомера, тому читати Геродота набагато цікавіше, ніж Тукідіда: *«Ставши палким прихильником Гомера, він захотів зробити твір орнаментальним, бо коли візьмемо його книгу, то до останнього складу ми нею захоплюємось і завжди очікуємо біль-*

σώφρων γαμετή κἀθηται μηδενὸς οὐσα τῶν αὐτῆς κυρία, ἑταίρα δὲ τις ἄφρων ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ βίου παροῦσα πάσης ἀξιοῖ τῆς οὐσίας ἄρχειν, σκυβαλίζουσα καὶ δεδιπτομένη τὴν ἑτέραν: τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν πάσῃ πόλει καὶ οὐδεμιάς ἦττον ἐν ταῖς εὐπαιδευτοῖς (τοῦτ' ἄρ' ἀπάντων τῶν κακῶν ἔσχατον) ἡμῖν Ἀττικῇ μοῦσα καὶ ἀρχαία καὶ αὐτόχθων ἄτιμον εἰλήφει σχῆμα, τῶν ἑαυτῆς ἐκπεσοῦσα ἀγαθῶν, ἢ δὲ ἐκ τινῶν βαρᾶθρων τῆς Ἀσίας ἐχθὲς καὶ πρῶν ἀφικομένη, Μυσῆ ἢ Φρυγία τις ἢ Καρικόν τι κακόν, ἢ βάρβαρον Ἑλληνίδας ἡξίου διοικεῖν πόλεις ἀπελάσασα τῶν κοινῶν τὴν ἑτέραν, ἢ ἀμαθὲς τὴν φιλόσοφον καὶ ἢ μαινομένη τὴν σώφρονα».

²⁵ Dionysius of Halicarnassus as a literary critic, c. 45 (<https://archive.org/details/threeliterarylet-00dionuoft>).

²⁶ Fox M., Livingstone N. Rhetoric and Historiography, c. 556.

шого. А Тукідід безупинно веде розповідь про одну війну, описуючи битву за битвою, озброєння за озброєнням, слово за словом»²⁷.

Діонісій висунув ще кілька вимог до істориків, зокрема щодо ставлення автора до описуваних подій. На думку критика, воно повинно бути дружнє та співчутливе, як це бачимо в Геродота. Не менш важливою є чистота мови: «Перша з чеснот, без якої немає жодної користі від слів, – це мова: чиста у словах і яка відповідає грецьким особливостям»²⁸. Критик зазначив, що з цим завданням добре впорались обидва автори, адже один удаło використав прийоми іонічного діалекту (Геродот), а інший – аттичного (Тукідід). Окрім того, історик повинен уміти висловлювати власні думки і стисло та жваво зображувати почуття і характери людей, тобто писати образно²⁹. Варто зазначити також, що Геродотові й Тукідідові твори Діонісій називав поетичними, вважаючи, що вони, попри всі відмінності, прекрасні³⁰. Беручи до уваги все сказане, можна дійти висновку, що такі ж вимоги Діонісій ставив і до свого твору (маємо на увазі «Римські старожитності»), зокрема до його художньої складової.

Діонісій вихваляв як наступника Геродота і Ксенофонта, бо той не тільки обрав теми, гідні для висвітлення, а й уміло розподілив матеріал. Одначе Ксенофонт, як уважав критик, у деяких місцях пише занадто довго і промови історичних осіб у нього не такі довершені, як у Геродота. Що ж до Філіста, то той, мовляв, робить ті самі помилки, що і його попередник Тукідід; окрім того, його розповідь певним чином навіть менш вишукана, ніж у другого. В останній частині «Листа до Помпея» Діонісій проаналізував характер творів Теопомпа Хіоського (Ісократового учня), вихваляючи його за вибір тем історичних творів і за розподіл матеріалу.

Цікаво перевірити, як Діонісієві принципи написання історичних праць реалізовано в «Римських старожитностях». Сам автор, визначаючи мету написання такого твору, заявляв, що греки до того часу не мали змоги ретельно вивчати ранню історію Риму. Тому, за його словами, форма «Історії» не буде схожою на ті твори, в яких описано тільки війни чи політичну ситуацію, не буде такою монотонною та нудною, як аналістична історія Атен. Натомість свій твір Діонісій планував зробити комбінацією різних стилів,

²⁷ Лист до Гнея Помпея Геміна (розд. 3, част. 11–12): «ποικίλην ἐβουλήθη ποιῆσαι τὴν γραφὴν Ὀμήρου ζήλωτῆς γενόμενος· καὶ γὰρ τὸ βιβλίον ἦν αὐτῷ λάβωμεν, μέχρι τῆς ἐσχάτης συλλαβῆς ἀγάμεθα καὶ αἰεὶ τὸ πλέον ἐπιζητοῦμεν. Θεουκιδίδης δὲ πόλεμον ἕνα κατατείνας ἀπνευστὶ διεξέρχεται μάχας ἐπὶ μάχαις καὶ παρασκευὰς ἐπὶ παρασκευαῖς καὶ λόγους ἐπὶ λόγοις συντιθεῖς».

²⁸ Там само (розд. 3, част. 16): «πρώτη τῶν ἀρετῶν γένοιντ' αὐτῶν, ἥς χωρὶς οὐδὲ τῶν ἄλλων τῶν περὶ τοὺς λόγους ὀφελός τι, ἢ καθαρὰ τοῖς ὀνόμασι καὶ τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτήρα σφίζουσα διάλεκτος».

²⁹ Порівняльну таблицю особливостей стилів Геродота і Тукідіда див. у: Bonner S. F. *The Literary Treatises of Dionysius of Halicarnassus*. Cambridge University Press 2013, с. 41–42.

³⁰ Лист до Гнея Помпея Геміна (розд. 3, част. 21): «καλαὶ μὲν αἰ ποιήσεις ἀμφοτέρων».

цікавим і для політичних діячів та філософів, і для тих, хто бажає знайти задоволення в читанні історії³¹. Попри це Діонісію все ж не вдалось уникнути критики, яка звинуватила його у перенасиченні «Римських старожитностей» довгими промовами персонажів, а події, на яких прагнув наголосити Діонісій, характеризуються зайвою патетикою або ж натуралістичними деталями у зображенні трагічних ситуацій³². І справді, неможливо не звернути увагу на велику кількість промов у тексті твору. Тут Діонісій виявив себе не просто ритором, який любить прикраси і бажає зацікавити свою аудиторію, а й традиціоналістом, адже виклад подій та їхнє трактування через промови історичних персонажів – це класичний прийом давніх істориків³³. І все-таки вважають, що Діонісій турбувався лише про цікавий виклад матеріалу та про питання стилю, а до історичних джерел ставився без належної критичності³⁴.

У контексті аналізу спадщини Діонісія Галікарнаського як критика слід також розглянути головні аспекти його риторичних праць. Це важливо й тому, що ніхто з науковців не зміг переконливо розмежувати його твори на критичні та риторичні.

Чи не найбільшим досягненням Діонісія як ритора можна вважати твір «Про поєднання слів»³⁵, адже тут бачимо практичні поради, як правильно скласти промову, щоби вона мала довершений вигляд і приємно звучала. Найважливішими чинниками гарної публічної промови є відбір (*ἐκλογή*) і поєднання (*σύνθεσις*) слів. Оскільки твір адресовано юнакові, Діонісій використав приклади з повсякденного життя, і це зробило його працю легкодоступною для розуміння. Зокрема, ритор порівняв уміння складати промови з працею будівничого: після добору матеріалів для побудови дому майстер компонує камінь, деревину та цеглу, шукаючи найвдаліше поєднання (розд. 6). Те саме слід робити й зі словами різних частин мови. Чи не найгіршою Діонісій уважав нездатність поєднати відібрані красиві та вдалі слова у милозвучні комбінації, які можуть надати творові значної привабливості (розд. 3).

Водночас у цьому, на перший погляд, суто риторичному творі бачимо елементи літературної критики. Наприклад, Діонісій закликав молодь вивчати твори найкращих авторів, звертати увагу на вдалі словесні рішення і намагатися цих авторів наслідувати. Сам Діонісій щедро ілюстрував свої

³¹ Introduction. Life of Dionysius, с. XIV–XV.

³² Там само, с. XIX–XX.

³³ Маяк И. «Римские древности» Дионисия Галикарнасского как исторический источник // *Дионисий Галикарнасский. Римские древности* / перекл. з давньогр. / відпов. ред. И. Маяк, т. 3. Москва 2005, с. 255.

³⁴ Балух О., Коцур В. *Історія Стародавнього Риму*: курс лекцій. Чернівці 2005, с. 16.

³⁵ Переклад вибраних фрагментів із цього твору наведено в розділі «Переклади».

риторичні теорії прикладами з різноманітних авторів: поетів і прозаїків. Твір «Про поєднання слів» є вдумливим аналізом думок критика-ритора, котрий з'ясовує переваги та вади того чи того твору. Еталоном поетичної майстерності Діонісій уважав творчість Гомера, прозової – Геродота. Зазначмо й те, що завдяки Діонісієвому аналізу та цитуванню до наших днів збереглися прекрасні поетичні зразки: «Гимн до Афродіти» Сапфо і «Скарга Данаї» Сімоніда Кеоського.

Вагоме значення для Діонісія Галікарнаського мала естетичність твору чи промови, і досягати цієї естетичності він закликав своїх читачів. Не складно помітити, що ключовими лексемами у трактаті є насолода (*ἡ ἡδονή*) і краса (*τὸ καλόν*) та похідні від них прикметники. На Діонісієве переконання, щоби приносити слухачам чи читачам задоволення, цих принципів треба дотримуватися в усіх творах.

Критик зазначав, що віршовий і прозовий твори повинні мати чотири важливі риси: мелодійність, ритмічність, різноманітність і, врешті, доречність (розд. 11). Важливий, на думку Діонісія, і фонетичний рівень твору, тому ритор особливо акцентував милозвучність, що, зокрема, передбачає чергування голосних і приголосних, додавання й упускання літер, префіксів тощо (розд. 6, 14)³⁶. Діонісій (слідом за Арістотелем і Демостеном) говорив і про стилі, виокремлюючи такі три: *αὐστηρά* – *суворий* (або *різкий*), *υλαφύρα ἢ ἀνήρα* – *гладкий* (або *барвистий*), та *κοινή* – *спільний* (або *загальний*) (розд. 12–24). Власне, останній тип, який поєднує елементи двох інших стилів, і варто вважати найкращим варіантом для письменника.

Отже, можна зробити висновок, що Діонісій Галікарнаський був непересячною та цікавою постаттю, яку незаслужено обділяли увагою українські вчені. Варто акцентувати його вагомих внесок у розвиток літературної критики, бо Діонісій одним із перших почав критично аналізувати художні твори. Цікавою є і спадщина Діонісія-ритора, зокрема в контексті роздумів про розвиток принципів красномовства та виховання майбутніх поколінь ораторів.

³⁶ Детально про це див.: Vaahtera J. Phonetics and euphony in Dionysius of Halicarnassus // *Mnemosyne*, vol. 50, fasc. 5. Leiden 1997, с. 586–595.

Oryslava Ivashkiv-Vashchuk

**DIONYSIUS OF HALICARNASSUS:
ON THE VERGE OF CRITICISM AND RHETORIC**

The article analyzes the creative work of Dionysius of Halicarnassus, a Greek scholar and writer of the 1st century B. C., who worked on the verge of literary criticism and rhetoric. His works, mainly written in the epistolary genre, have been characterized; in particular the features of their form and content have been noted. The main treatise of Dionysius on rhetoric – «On Literary Composition» has been discussed in details. The appendix provides translation of the fragments of this work.

Keywords: Dionysius of Halicarnassus, literary criticism, rhetoric, literary composition.